

DOMINIQUE & MARIT UITTENHAAGHE

Lieve zus

Een uitzonderlijk
familieverhaal

LIEVE ZUS

Dominique en
Marit Uittenhaaghe

LIEVE ZUS
Een familiekroniek

Zomer & Keuning

ISBN 978 90 5977 628 9
NUR 301

© 2011 Uitgeverij Zomer & Keuning, Utrecht
Omslagontwerp: Julie Bergen
Omslagfoto: Evans & Robinson/Trevillion Images

www.kok.nl

Alle rechten voorbehouden

PROLOOG

Lieve zus,

Geen mail deze keer, geen telefoontje, maar een ouderwetse, handgeschreven brief; een bijna vergeten manier van communiceren. Net zo'n brief als die welke het uiteindelijke begin was van onze geschiedenis samen.

We hebben het er weleens eerder over gehad: het optekenen van het verhaal van onze grootouders en ouders, het verleden dus, wat uiteindelijk óns heden uitmaakt en dat van onze beide broers, en de toekomst van ons nageslacht.

Iedereen heeft, denk ik, wel zo'n verhaal; niet iedereen heeft de behoefte het op te schrijven. Wij wel. Bovendien zijn wij in de gelukkige omstandigheid dat onze moeder nog leeft en wij aan haar de dingen kunnen vragen die wij niet weten. Wij zijn zelf meerdere keren oma, maar er is nog steeds iemand die 'kind' tegen ons zegt!

En zonder de brief die ik hierboven al noemde, zouden wij helemaal geen zusjes geweest zijn. Onvoorstelbaar, toch?

Er zijn zo veel dingen die ik nog steeds niet begrijp, wel nooit begrijpen zal, maar dan denk ik maar aan wat mama altijd vertelde: God weeft de geschiedenis van de mensen als een tapijt, alleen kijken wij tegen de onderkant aan en zien slechts losse draadjes, een rommelig geheel. Doit zullen wij het tapijt van bovenaf mogen zien en zal alles duidelijk worden. Of dat zo is? Ik weet het niet. Mama gelooft er rotsvast in, daar kan ik weleens jaloers op zijn.

*Lief zusje, ik wil heel graag samen met jou dit verhaal schrijven en ik hoop dat jij er ook zo over denkt.
Hoor ik gauw iets van je?*

Heel veel liefs,

je zus

HOOFDSTUK 1

September 1913, Berkel-Rodenrijs

‘Gefeliciteerd, De Ruiter, veel geluk gewenst met deze nieuwe dochter,’ zei buurman De Groot. ‘De Ruiter, De Ruiter, wat ben je toch rijk gezegend,’ voegde hij er nog aan toe.

Zijn eigen huwelijk was tot zijn grote verdriet kinderloos gebleven, maar daarom misgunde hij zijn buurman dit nieuwe geluk nog niet.

Arie de Ruiter presenteerde zijn buurman een lekkere sigaar en een borrel op de nieuwe wereldburger en schonk er voor zichzelf ook een in. Opnieuw een dochter; de vijfde in zes jaar tijd. En bij elke dochter die geboren werd, zei de buurman hetzelfde.

Stiekem had Arie een beetje gehoopt op een zoon, maar ach, de baby was kerngezond, dat was toch het allerbelangrijkste. Ook zijn vrouw Pieternel maakte het goed. En hij zei altijd maar: ‘Wacht maar tot die meiden groot zijn, dan komen de jongens vanzelf, en hopelijk brengen ze allemaal een grote doos sigaren mee!’ Want een sigaartje op z’n tijd kon hij erg waarderen.

Nu zei hij erachteraan: ‘Nou, buurman, je hebt gelijk, de Here hééft ons rijk gezegend met vijf prachtige dochters. Maar let op mijn woorden: als het weer zover is, wordt het er niet één, maar komen er twee jongens tegelijk!’ Waarom hij dat nou zei, wist hijzelf ook niet, het kwam zomaar in hem op.

Buurman De Groot keek hem met enige verbazing aan; was dat soms weer een grap van Arie de Ruiter? Dan toch wel een misplaatste!

Arie zag de verwarring op het gezicht van zijn buurman

en moest inwendig een beetje lachen. Het was welbeschouwd ook een rare uitspraak, maar ja, hij kon hem niet weer inslikken. Hij nam nog maar een slokje van zijn borreltje.

Pieterneel en hij wilden deze dochter Nel noemen; dat had Pieterneel bedacht, en hij vond het prima. Hij was niet zo goed in namen bedenken. Dat hoefde ook niet, want de eerste vier dochters waren vernoemd. Maar deze keer wilde ze de baby, als het weer een meisje was, vernoemen naar de grootmoeder naar wie ze zelf ook vernoemd was, en dan werd het geen 'Pie', zoals Pieterneel vaak genoemd werd, maar 'Nel' – dat had ze altijd veel mooier gevonden.

Nel werd het dus.

Straks zou hij naar het gemeentehuis gaan om haar aan te geven, maar eerst ging hij zijn andere dochters ophalen bij zijn ouders. Dien, de oudste, had misschien wel in de gaten gehad waarom ze naar opa en oma De Ruiter moesten, maar de andere drie, Marie, Co en Betje, waren nog te klein om het te snappen.

Samen met de buurman zat hij te genieten van zijn borreltje; even een adempauze in zijn drukke bestaan.

Pieterneel lag intussen gewassen en met een schone nachtopon aan in de bedstee te dommelen met de baby ingebakerd in haar armen. Ook zij genoot van dit moment van rust voor de kinderen weer thuiskwamen, met alle lawaai van dien.

De buurvrouw die tijdens de bevalling de vroedvrouw geholpen had, was weer vertrokken nadat ze Pieterneel gewassen en verschoond had. Vanavond zou ze weer bij haar komen kijken, dan zou ze ook de andere kinderen naar bed brengen.

De eerste dagen na de bevalling zouden de burens Pieterneel helpen en de meisjes een beetje opvangen, maar daarna kwam haar drukke huishouden weer op haarzelf neer.

Een zucht ontsnapte haar.

Ze hoopte dat deze dochter gezond mocht zijn. Daar zag het wel naar uit, maar aan Marie, hun tweede dochter, was ook niks te zien geweest toen ze geboren werd, en dat was nu toch hun zorgenkindje. Als baby had ze heel veel last van dauwworm gehad en toen ze peuter was, had ze het vaak erg benauwd. ‘Astma,’ zei de dokter toen ze na weer een heftige aanval met haar naar zijn spreekuur ging.

Marie was nu viereenhalf, maar buitenspelen met haar zusjes Dien en Co en de kinderen uit de buurt, kon ze bijna nooit. Meestal lag ze overdag uitgeput in de bedstee beneden en keek ze naar de plaatjes van het enige prentenboek dat ze bezat. Dat prentenboek was haar schat; ze nam het ’s avonds zelfs mee naar het bed boven, dat ze deelde met haar oudste zus. Dien was al zes jaar en ging naar de school in Berkel. Daar leerde ze rekenen en lezen, en Marie verlangde naar het moment dat zij zelf zou kunnen lezen wat er onder de plaatjes in haar boek stond.

Pieternel hoopte ook dat Arie haar een poosje met rust zou laten. Vijf bevallingen in zes jaar tijd gingen je niet in de koude kleren zitten, een beetje rust had ze nu toch wel verdiend! Maar ja, mannen hadden nu eenmaal op z’n tijd een verzetje nodig en Arie was daarop geen uitzondering. Hij was een gezonde jonge kerel en hij hield van haar.

Een glimlach verzachtte haar gezicht even toen ze aan haar man dacht. Arie was een knappe, sterke kerel, en zij hield evenveel van hem als hij van haar. Hij was tenslotte voor haar gestopt met varen en had een baan bij een tuinder gezocht, omdat zij anders niet met hem wilde trouwen. Ze was bang voor het water en vreesde het vooruitzicht om jong vissersweduwe te worden, iets wat ze genoeg om zich heen had gezien toen ze nog in Sche-

veningen woonden. Daarom had ze eerst ook niet met hem willen trouwen toen ze zwanger bleek. Pas na de geboorte van Dien zag Arie dat het haar menens was en had hij een baan aan wal gezocht, waarna ze getrouwd en wel naar Berkel waren verhuisd.

Ze hadden het goed samen. En zou ze met, bijvoorbeeld, de burens willen ruilen? Nee, dan had ze honderdmaal liever haar drukke gezin, ook al wilde ze de meiden af en toe achter het behang plakken, met Arie erbij!

Ze moest onwillekeurig denken aan haar schoonzus Grietje. Grietje was de vrouw van Jacob, een van de broers van Pieternel. Ze woonden in Den Haag. Waar Pieternel in zes jaar tijd vijf bevallingen had gehad, had Grietje in tien jaar tijd acht kinderen gebaard, waarvan er nu nog zes in leven waren. De eerste keer bleek het een tweeling te zijn, waarvan het eerste meisje doodgeboren was en alleen Mies was blijven leven, en het dochtertje dat daarna geboren was, was maar twee jaar geworden. Pieternel huiverde even. Daar moest ze toch niet aan denken, om al die pijn te moeten doorstaan en dan uiteindelijk toch met lege armen achter te moeten blijven. Ze drukte de kleine Nel tegen zich aan, dankbaar dat haar armen gevuld waren.

Langzaam doezelde Pieternel weg met haar nieuwe dochter in de armen.

‘Moe, moe! Waarom ligt u nou in bed?’

Pieternel schrok wakker van het schelle, verontwaardigde stemmetje van Co. Achter haar zag ze Marie, Dien en Betje staan, die verbaasd en een beetje benauwd naar hun moeder keken. Zomaar overdag in de bedstee? Waarom? Wat was er met moe aan de hand?

Ze hadden alle vier smoezelige gezichtjes en hun schorten waren ook verre van schoon, zag Pieternel. Ze hadden zeker weer bij opa en oma in de modder gespeeld.

Bij Dien begon er iets te dagen. Ze keek onderzoekend naar het bundeltje in de holte van haar moeders arm; ineens herinnerde ze zich dat haar moeder ook een paar dagen in de bedstee had gelegen toen Betje geboren was. Zou er...

Pieterneel zag het begrip dagen op haar gezichtje en hield het bundeltje iets omhoog. 'Kijk eens, dit is jullie nieuwe zusje, Nel. Vanmorgen, toen jullie bij opa en oma waren, is ze geboren. Lief hè?'

Nu drongen de drie oudsten zich naar voren, ze klommen in de bedstee en wilden het nieuwe kindje aanraken. Betje van twee bleef met haar duim in de mond voor de bedstee staan.

'O, wat is ze klein,' riep Marie, en ze aaide met een vingertje over een piepklein, bol wangetje. Ze was gek op baby's. 'Blijft ze nu bij ons, net als Betje?'

'Tuurlijk, joh, het is toch ónze baby!' zei Dien verontwaardigd. 'Ja hè, moe, ze is toch van ons?'

'Ja hoor, Nel is echt helemaal onze dochter en jullie zusje. En wat vind jij van je nieuwe zusje?' vroeg ze aan Co, die nog steeds wat verbaasd naar de baby keek. 'Vind jij haar ook wel lief?' Pieterneel streek haar middelste dochter over het hoofd en trok haar wat dichters naar zich toe. Co van drie hield zich meestal een beetje op de achtergrond; ze keek vaak eerst de kat uit de boom. Nu keek ze onderzoekend naar de baby, raakte met een voorzichtig vingertje haar neusje aan. Het kleine gezichtje vertrok een beetje.

Co begon te lachen. 'Hé, het beweegt,' riep ze opgetogen.

Alle drie de meisjes op het bed lachten en riepen door elkaar, probeerden zo dicht mogelijk bij hun nieuwe zusje te komen en haar aan te raken.

'Hé, een beetje voorzichtig, ze is maar zo klein,' zei hun moeder vermanend, maar haar ogen lachten. Ze zag

Betje nog steeds bij de bedstee staan en tilde haar met haar vrije arm op bed, zodat ze ook kennis kon maken met haar nieuwe zusje.

Op dat moment zette Nel het op een brullen, waardoor iedereen op slag stil was. Lieve help, wat een lawaai kon zo'n kleine baby maken!

Maar moeder Pieternel wiegde haar tot ze weer stil was en in slaap viel.

Even later kwam de buurvrouw en die dirigeerde het hele stel naar buiten. 'Jullie moeder is moe en moet nu uitrusten, straks roep ik jullie wel weer binnen voor de avondboterham.'

Zelfs Marie moest mee. 'Waarom moet moe in bed liggen? Als de baby slaapt, kan zij toch gewoon voor ons zorgen? Waarom is moe dan zo moe?' vroeg zij aan de buurvrouw.

'Je moeder is niet alleen moe, ze heeft ook een beetje pijn,' begon de vrouw, verlegen met de situatie.

'Pijn?' reageerde Marie verbaasd. 'Waardoor dan?'

'De ooievaar die je zusje gebracht heeft, heeft je moeder per ongeluk gepikt, daarom moet ze nu rusten. Des te eerder is ze weer beter,' maakte de buurvrouw zich ervan af.

Marie begreep er niets van. Ze had ook helemaal geen ooievaar gezien toen ze bij opa en oma was, en die woonden toch vlakbij.

Zo jong als ze was, dacht Marie al veel na, maar hier kwam ze echt niet uit.

Nou ja, het voornaamste was dat ze een nieuw zusje had. 'Nel,' zei ze zachtjes, 'Nel.' Ze proefde de naam, zei hem in gedachten nog een aantal keer, als om eraan te wennen.

Nel was een prachtige naam.

*

Pieterneel kreeg de rust waar ze naar verlangd had; de eerstvolgende vier jaren raakte ze niet meer zwanger. Hoewel, rust... daar kon je nauwelijks van spreken met vijf opgroeiende dochters.

Co en Betje zaten nu bij Dien op school. Daar zouden ze, net als de andere kinderen in de buurt, tot hun elfde jaar naartoe gaan. Ze zouden dan een jaar bij hun moeder thuisblijven om het huishouden te leren, waarna hun ouders, zoals de gewoonte was in hun kringen, een dienstje voor hen zouden zoeken.

Marie was ook naar school gegaan toen ze vijf was, maar had dat uiteindelijk slechts één jaar volgehouden. Maar in dat jaar had ze, zoals ze zo vurig verlangde, leren lezen en schrijven, en als haar zusjes uit school kwamen, moesten ze haar alles vertellen over wat ze die dag hadden gedaan. Op die manier had Marie het gevoel dat ze toch een beetje meekreeg van het schoolleven.

Ruim een jaar nadat Nel geboren was, brak de oorlog uit, de grote 'Europese burgeroorlog', en dat terwijl men er rond de eeuwwisseling algemeen van overtuigd was dat een grote oorlog eenvoudig niet mogelijk zou zijn. Het Rode Kruis en de Haagse Vredesconferenties werden als hoopgevendende tekenen in deze richting gezien.

Maar het borrelde al een hele tijd in Europa, en de bom barstte ten slotte door de moord op de Oostenrijkse aartshertog-troonopvolger Frans Ferdinand en zijn vrouw op 28 juni 1914 te Sarajevo.

Het was een angstige tijd; Nederland was neutraal, maar zou het land die neutraliteit kunnen behouden?

Ook in Berkel-Rodenrijs, waar Arie en Pieterneel met hun gezin woonden, kwamen van tijd tot tijd verontrustende berichten binnen, maar na verloop van tijd hernam het gewone leven zijn gang.

Het gezin De Ruitter woonde aan de Klapwijkseweg, even buiten Berkel. Het kleine witgeschilderde huis stond met

drie andere huizen aan de vaart, waar regelmatig groenteschuiten langskwamen. De huur van die huisjes bedroeg twee gulden vijftig per week, maar het gezin De Ruiters hoefde maar een gulden vijftig te betalen, omdat zij voor de draaibrug zorgden die voor hun huis lag. Als er 'Draaiover!' werd geroepen, moest een van hen snel naar de brug rennen en die opendoen, zodat de schuit verder kon varen naar de veiling in Pijnacker.

Arie werkte nog steeds bij een tuinderij, en Pieternel redde zo goed en zo kwaad als het ging haar drukke gezin.

De oorlog duurde al ruim drie jaar toen Arie begin januari 1918 bij zijn thuiskomst zijn vrouw in tranen vond. Er is iets met een van de kinderen, schoot het als eerste door hem heen.

'Pietje toch, wat is er, is er iets ergs gebeurd?' vroeg hij angstig, terwijl hij zijn vrouw in zijn armen nam. Waar zijn de meisjes? dacht hij. Was er misschien een in de sloot achter het huis gevallen? Nel! Was het Nel misschien? Zij was altijd zo onbesuisd en wild. Of was het Betje? 'Onhandig' was het woord dat bij haar paste, af en toe dacht hij dat haar ogen niet helemaal goed waren, zo vaak struikelde ze ergens over.

In een flits gingen deze gedachten door hem heen, en Pieternel huilde maar door.

Ten slotte veegde ze met haar schort over haar roodbehuilde ogen, snikte nog een keer, voor ze haperend begon: 'Nn... nee, er is niks met de mei... meiden. Er is wat met mij!'

Ongerust keek Arie zijn vrouw aan. 'Met jou? Wat dan? Ben je ziek?'

'Nee... nee. Dat n... niet.'

'Waarom moet je dan zo huilen?' vroeg Arie verbijsterd.

'Ik... ik ben... niet... niet ziék,' hakte Pieternel. 'Ik

ben weer zwánger,' kwam het met een gierende uithaal, waarna ze weer in snikken uitbarstte.

Arie keek even naar de snikkende Pieternel in zijn armen en begon toen te lachen; eerst zachtjes, maar allengs harder, tot ten slotte bij hem ook de tranen over de wangen liepen, maar dan van het lachen.

'Meid,' riep hij, 'dat is toch geweldig nieuws? Nu komen er eindelijk een paar jongens bij, zoals ik na de geboorte van Nel al aan buurman De Groot beloofd heb!'

Pieternel keek verongelijkt. Hij had makkelijk praten, maar zij zou weer maanden misselijk en naar zijn. Zij zou de baby moeten baren! En wat zei hij nou? Het zou een tweeling zijn en ook nog jongens? Hoe kwam die gekke vent daar nou weer op!

Mannen!

Arie kreeg gelijk. Ruim zeven maanden daarna, in augustus 1918, werd er bij het gezin De Ruiter een tweeling geboren, twee jongens. Flinke baby's, ze wogen samen veertien pond. Pieternel had de laatste zes weken amper kunnen lopen, ze had tijdelijk een rolstoel kunnen lenen om zich nog enigszins te kunnen verplaatsen.

Arie was beretrots op zijn twee jongens. Ook de meisjes vonden het prachtig toen ze mochten komen kijken en niet één maar twee baby'tjes in het wiegje zagen liggen.

'Hoe heten ze?' vroeg Betje nieuwsgierig.

'Piet en Hein,' grapte Arie. Dien was de dag ervoor thuisgekomen met het verhaal over Piet Hein dat ze op school gehoord had, en Betje was daar erg van onder de indruk geweest.

'Echt?' vroeg Betje verbaasd.

Maar Arie lachte en zei: 'Nee hoor, ik maak maar een grapje. Ze heten Leendert en Arie Michiel, Leendert naar opa De Ruiter en Arie Michiel naar mijn opa, naar wie ik ook vernoemd ben.'

Ook buurman De Groot kwam de nieuwe telgen bewonderen. Hij was zo verbijsterd dat Aries voorspelling uitgekomen was, dat hij vergat te zeggen hoe gezegend ze wel waren. Dat zei Arie zelf dus maar.

‘De Groot,’ zei hij, ‘de Here heeft ons opnieuw rijk gezegend, vind je ook niet?’

De Groot knikte. Ja, de Here was goed.

De zondag daarna werd de tweeling gedoopt. Anna, de zus van Pieternel, droeg de beide jongens de kerk in, en was verbaasd dat ze zich zo voorbeeldig gedroegen: ze sliepen allebei door. Pieternel had daarvoor een oud en beproefd middeltje gebruikt: vlak voor ze naar de kerk gingen, had ze beide jongens een ‘dotte’ gegeven, een doekje met suiker erin, gedrenkt in een beetje jenever. De jongens hadden er een poosje op gesabbeld en waren daarna in een diepe slaap gevallen, waaruit ze pas vroeg in de middag wakker werden.

De tweeling was nog maar een maand oud toen de eerste berichten over een verschrikkelijke ziekte binnensijpelden. De ‘Spaanse griep’ noemde men het, niet omdat het in Spanje begonnen was, maar omdat de Spaanse kranten als eerste berichten over dit virus publiceerden, waarvan de verschijnselen op griep leken. In andere landen werden dergelijke berichten gecensureerd, maar Spanje was neutraal gebleven en had dus geen last van een dergelijke censuur. Het virus kwam waarschijnlijk uit de Verenigde Staten, waar het voor het eerst gesignaleerd was in een Amerikaanse legerbasis. Met de troepenverplaatsingen van de Amerikaanse soldaten werd het virus meegevoerd en kwam het in Europa terecht bij soldaten van andere landen.

Na het beëindigen van de wereldoorlog in november 1918 keerden de soldaten weer terug naar hun eigen land, waar ze feestelijk onthaald werden – maar waardoor het

virus zich nog sneller kon verspreiden. Wereldwijd werden een half miljard mensen ziek van het virus en vonden tussen de twintig en veertig miljoen mensen de dood.

Ook in Nederland waarde het virus rond. Vooral jongvolwassenen werden er erg ziek van, wat vreemd was, omdat meestal kinderen en ouderen slachtoffer werden bij dergelijke virussen.

In het gezin De Ruiter was eind november iedereen geveld door het virus. Arie en Pieternel lagen met hoge koorts en hoestend in de bedstee. De kinderen bleven ook het liefst in bed, ze klaagden over spierpijn en keelpijn en hadden zelfs geen zin om te spelen. Alleen Marie kreeg wonderlijk genoeg de ziekte niet. En dus moest zij met haar amper tien jaar voor iedereen zorgen. Ze smeerde de boterhammen, leste de dorst, veegde de vloer, deed de was en stond buiten met een sjaal om haar hoofd de luiers van de tweeling te spoelen in de vaart. Waar de anderen nauwelijks energie hadden, gaf de verantwoordelijkheid haar energie voor twee. Anders was zij altijd degene die ziek was, maar nu was zij eens de sterkste!

Pieternel was te ziek om erbij stil te staan dat Marie het huishouden in haar eentje voor haar rekening nam, maar Arie verwonderde zich erover en gaf haar tussen twee hoestbuien door met schorre stem een compliment: 'Fijn dat jij zo goed voor ons zorgt, meisje!'

Zo snel als het virus zich verspreid had, zo snel verdween het weer. De meeste slachtoffers in Nederland waren gevallen in de oostelijke provincies, en in Berkel was maar één dode gevallen. De eerste keer dat het hele gezin De Ruiter weer rondom de maaltijd verenigd was, gebruikte Arie de woorden die hij anders na de geboorte van een kind sprak: 'Here, wat heeft U ons weer rijk gezegend.'

Pieternel beaamde woordeloos zijn dankgebed, en dacht daarbij aan het gezin van haar broer Jacob. Hoe zou het daar zijn?

Zo veel blijdschap als er was in het gezin De Ruiters om het herstel van de gezinsleden, zo veel verdriet was er in Den Haag bij het gezin van Jacob Taal, een broer van Pieternel. Zijn zo geliefde vrouw Grietje had de aanval van het virus niet overleefd. Gisteren was ze begraven.

Stom van verdriet zat hij de dag na de begrafenis in zijn schoenmakerswerkplaats en hij keek om zich heen. Hoe moest het nu verder? Hoe moest hij nu zijn beroep uitoefenen en voor inkomsten zorgen, en tegelijkertijd voor zijn zeven kinderen zorgen? Mies, zijn oudste dochter, was weliswaar zeventien, maar die scharrelde al met een vrijer en werkte hard voor haar uitzet, hij kon haar moeilijk vragen of zij haar inkomsten als dienstmeisje in een hotel op wilde geven om weer thuis te komen.

Derk, de oudste zoon, was nog maar veertien. Hij werkte sinds een jaar in een timmermanswerkplaats. En Annie, zijn tweede dochter, was net twaalf geworden en werkte sinds deze zomer in een wasserij. Zij wilde later verpleegster worden, het zorgen zat haar in het bloed, maar om haar nu met haar twaalf jaar zowel voor het huishouden als voor haar vier jongere broertjes en zusjes te laten zorgen, dat wilde hij haar niet aandoen.

Hij leunde met zijn hoofd tegen de machine waarop hij niet alleen de schoenen stikte, maar waarop hij ook al zo veel kinderkleertjes had genaaid. Hij was daar steeds handiger in geworden. Ze hadden het niet breed gehad en zijn vrouw Grietje was vaak ziek geweest. In de negentien jaar waarin ze met elkaar getrouwd waren geweest, had ze maar liefst tien kinderen gebaard en vijf miskramen gehad. Bij de eerste zwangerschap in 1901 bleek het een tweeling te zijn, maar bij de geboorte was alleen Mies sterk genoeg gebleken en was haar tweelingzusje levenloos geboren. Hun dochtertje uit 1902 heette Johanna

Maria, dat werd Annie, maar zij was maar twee jaar geworden. Daarna was Derk in 1904 geboren, toen weer een Annie in 1906, Piet in 1908, Gretha in 1910 en Cobie in 1911. Grietje was daarna erg ziek geworden. Later bleek dat ze tuberculose had. Ze had zelfs naar het sanatorium in Noordwijkerhout gemoeten, vlak bij Noordwijk, de plaats waar ze geboren was. Ze had daar twee jaar moeten blijven. In die tijd was zijn schoonmoeder in huis gekomen om voor de kinderen te zorgen. Zij was een paar maanden daarvoor weduwe geworden en liep een beetje met haar ziel onder de arm. Zij had zelf tien kinderen gekregen, waarvan de laatste twee levenloos geboren waren, dus zij had ook het nodige meegemaakt.

Toen Grietje weer thuiskwam was iedereen erg blij, want oma Van der Wiel was nogal kort door de bocht en haar handen zaten erg los, terwijl Grietje juist een heel zachtvaardig iemand was. Vooral Piet had haar erg gemist, dat was zo'n moederskind! Piet was een schuw kind geworden in de tijd dat Grietje in het sanatorium lag. Hij werd vaak gepest, stak niet goed in zijn vel, had meestal rode ontstoken ogen en zag er daarom onaantrekkelijk uit. Het liefst zat hij binnen bij moeder Grietje. Oma Van der Wiel was er echter helemaal niet van gediend de kinderen de hele dag om zich heen te hebben, zij joeg ze steeds weer naar buiten: 'Vort! Ik heb net geveegd. Als we gaan eten, mag je weer binnenkomen.' En dus moest ook Piet steeds naar buiten. Vaak kwam hij dan huilend thuis omdat de jongens uit de buurt hem weer gepest hadden. Oma Van der Wiel had weinig mededogen. 'Dan sla je maar terug, jankjong!' Jacob had maar gezwegen, bang om ruzie te krijgen. Stel je voor dat ze haar koffers pakte en wegging, op wie moest hij dan terugvallen?

Zodra Grietje weer thuis was, was Piet niet meer bij haar vandaan te slaan. Als er bezoek kwam, dook hij direct weg achter haar rokken of onder de tafel. Maar Grietje

was al snel weer zwanger gebleken. Jacob kon zichzelf daarvoor nu wel voor z'n kop slaan, maar ja, de geest was gewillig, maar het vlees was zwak. Dat stond toch ook in de Bijbel? Kleine Jobje werd in 1915 geboren en was nu drie, een zwak ventje dat zich maar langzaam ontwikkelde en dat nog steeds niet zindelijk was. En ook vorig jaar was er nog een jongetje geboren, Jacob junior. Maar ook dat was een zwak ventje geweest, hij was deze zomer overleden.

Toen de berichten over die Spaanse griep doordrongen tot de schoenmakerswerkplaats, was de eerste gedachte van Jacob: als Grietje maar niks overkomt! Eerst leek het ook alsof de griep aan haar voorbijging, maar toen had het virus ineens toegeslagen. Binnen een paar dagen was ze overleden. Tijdens haar ziekbed hadden haar ogen steeds Piet gezocht. Jacob had gezien dat ze het vooral moeilijk vond om hém los te laten. Piet had ook steeds aan haar voeteneind gezeten en gejammerd: 'U gaat toch niet dood, hè, moe? Bij ons blijven, hoor, moe!'

Maar de dood kwam onverbidlijk. Waar de andere kinderen stil om het bed heen gestaan hadden, had Piet gestampvoet: 'Nee! Nee! Het mag niet!' Daarna was hij in huilen uitgebarsten en ontroostbaar gebleken. Hij trok zich terug in het zijkamertje waar de jongens sliepen, en bleef in huis tot Grietje in de kist gelegd en uit huis gedragen werd. Daarna was hij stil geworden, Jacob had hem vandaag nog niet gehoord.

Hoe moest dat nu met zijn kinderen? De oudste drie redde zich wel, maar de jongste vier waren nog zo klein, die hadden hun moeder nog zo nodig!

Zou hij zijn schoonmoeder...? Nee, maar niet doen, dat werd weer net zo'n drama als de vorige keer. Het was trouwens de vraag of ze het zou willen als hij het haar vroeg. Ze was tenslotte ook al achtenzestig en werd wat slecht ter been de laatste jaren. Haar kon hij niet meer

opzadelen met een groot gezin dat constant haar aandacht en energie vroeg.

Nou ja, hij zou het voorlopig maar proberen uit te zingen. Per slot van rekening had hij de werkplaats aan huis, van daaruit kon hij wel een oogje in het zeil houden. Uiteindelijk had hij al de keren dat Grietje ziek was of in het kraambed lag ook het huishouden draaiende gehouden, samen met de oudste meisjes. Bovendien, overdag waren Piet, Gretha en Cobie naar school, en als hij Jobje nu in de box voor de gang zette en af en toe bij hem ging kijken, zou die zichzelf best vermaken. En Piet was toch al tien, die kon wel voor zijn zusjes en broertje zorgen.

Maar al snel bleek dat dat geen haalbare kaart was. Jacob moest 's morgens al bijtijds naar zijn werkplaats, en Mies, Derk en Annie waren ook al vroeg naar hun werk. Piet lag hele dagen verdrietig op bed. Hij miste zijn moeder enorm en haalde zich steeds maar haar gezicht voor de geest, met haar grote, droevige ogen, haar tere huid en haar zachte handen. Wat had hij van haar gehouden!

Als Jacob tussen de middag een boterham kwam eten, liepen Gretha en Cobie met Jobje te zeulen, stonk de hele kamer naar vieze luiers, stond de ontbijtboel nog op tafel en lag Piet nog steeds in bed.

‘Moeten jullie niet naar school?’ was de vraag die Jacob de eerste dagen nog stelde, maar hij was zelf ook nog steeds zo verdrietig om het overlijden van Grietje dat hij de energie niet had om verandering in de zaak te brengen.

Toen greep de kerk in. Van school waren er signalen gekomen dat de kinderen Taal niet meer op kwamen dagen, waarop een van de ouderlingen, de heer Swiers, die in het bestuur van de ‘School met den Bijbel’ zat, maar eens poolshoogte kwam nemen. Hij trof er een ver-

vuilde boel aan. Jobje zat in de box, hij gaf een bedenkelijke geur af en huilde aan één stuk door. De meisjes speelden gillend krijgertje rond de tafel en Piet was nergens te vinden. Die bleek op bed te liggen, maar aan de kringen rond zijn ogen zag ouderling Swiers dat hij nauwelijks slaap had gehad de laatste dagen.

‘Waar is jullie vader?’ vroeg hij met barse stem.

Gretha giechelde zenuwachtig en wees: ‘Daar, in de werkplaats.’

Jacob werd erbij gehaald, maar hij deed ook niets anders dan er wat schouderophalend bij staan.

‘Man, Taal, dat kan toch zo niet?’ vroeg Swiers.

‘Ja, maar mijn vrouw... En de groten kunnen toch ook niet...’ Meer kwam er niet uit.

Swiers bleek een kordaat man te zijn. Hij zei: ‘Ik ben over een uur weer terug,’ en vertrok toen naar de dominee. Daar overlegden ze wat nu te doen. De dominee had in zijn vorige gemeente weleens meer zoiets bij de hand gehad, en wist een oplossing: ‘Breng de kinderen maar naar het weeshuis van de diaconie. Tenslotte zijn het halve wezen.’

Zo gezegd, zo gedaan. Swiers trommelde wat dames van de kerk op, en die keerden het huis met bezemen, deden Jobje in bad, lieten Piet en de beide meisjes schone kleren aantrekken, deden alle vuile kleding in waszakken om later bij henzelf thuis uit te wassen, zochten kleren voor de jongste kinderen bij elkaar en maakten daar bundeltjes van. Intussen was Swiers op zijn fiets gestapt en naar het weeshuis van de hervormde diaconie gereden aan de Zuid-Singelgracht. De directeur bleek begrip te hebben voor de noodsituatie en zegde toe dat de vier jongste kinderen vandaag nog een plaats konden krijgen. Voor welke termijn? ‘Dat zien we nog wel, daar is nu niets over te zeggen,’ zei Swiers en hij vertrok weer op zijn fiets.

Het kostte nog de meeste moeite om Piet in het weeshuis te krijgen. Gretha en Cobie waren allang blij dat ze nu zorg kregen in plaats van zelf te moeten zorgen, en Jobje sabbelde verzaligd op zijn duim, rozig van zijn badje, met schone kleertjes aan en een vol buikje. Alleen Piet stribelde tegen. 'Waarom moet ik weg? Ik ben al tien! Ik kan best voor mezelf zorgen!'

Maar Swiers trok hem zonder pardon mee. 'Dat heb je anders niet laten zien de afgelopen dagen, dat je voor jezelf kunt zorgen. Kom, jongen, maak het nu niet moeilijker dan het is.'

'Maar ik wil hier blijven, hier, waar moe was...' klonk het toen klaaglijk.

'Je moe is hier niet meer, die is in de hemel. Kom, jongen!'

'Ik wil naar moe toe. Laat me nou maar doodgaan!' Het huilen van de jongen was hartverscheurend.

Uiteindelijk tilde Swiers hem maar op en droeg hem naar buiten, waar de dames van de kerk al met de meisjes en Jobje klaarstonden om te vertrekken. Er was een oploopleeje ontstaan rond het groepje. Swiers ergerde zich eraan. Als een gezin in de buurt verkommerde, keek blijkbaar niemand daarnaar om, maar nu er iets te beleven was stond iedereen vooraan!

Piet keek naar zijn vader, die het tafereel schijnbaar onverschillig gadesloeg.

'Pa, zegt u dan dat ik mag blijven!' schreeuwde Piet. Maar Jacob draaide zich om en liep naar zijn werkplaats. Daar sloeg hij van pure wanhoop en onmacht met zijn vuist op de werkbank, tot bloedens toe.

In het weeshuis keken de kinderen hun ogen uit, zelfs Piet. Wat een grote zalen. En wat hoog! Zuster Bertha nam de meisjes en Jobje mee naar de meisjeszaal, en Piet moest met directeur Pronk mee.

'Zo, jongen, hoe oud ben je?' vroeg de directeur met een

diepe bromstem terwijl ze een lange gang door liepen.

‘Tien.’

‘Wat tien? Met twee woorden spreken, jongen, heeft je moeder je dat niet geleerd?’

Piet kromp in elkaar. Zijn moeder...

‘Nou?’ De stem van de directeur klonk streng.

‘Tien, meneer,’ zei Piet met zachte stem.

‘Wat zeg je? Praat eens duidelijk, jongen!’

‘Tien, meneer,’ zei Piet iets harder. Hij onderdrukte een snik.

‘Hm, tien. Nou, daar zie je niet naar uit. Wat mankeert er aan je ogen?’

Piet haalde zijn schouders op. ‘Kweenie. Kweenie, meneer.’

‘En in welke klas zit je?’

‘In de vijfde, meneer.’

Intussen waren ze aan het eind van de lange gang gekomen. Daar opende de directeur een hoge, smalle deur.

‘Hier is de jongensslaapzaal.’

In de zaal met hoge ramen stonden meer bedden dan Piet ooit bij elkaar had gezien. Alle bedden waren keurig opgemaakt. Achter in de zaal waren twee jongens bezig om de vloer te dweilen. Piet vroeg zich af waarom, zo te zien was alles spic en span.

De directeur wees naar een van de bedden. ‘Dat wordt jouw bed. Goed onthouden, het vierde bed links. Elke morgen moet je zelf je bed opmaken. Kijk maar hoe de andere jongens dat doen, dan leer je het snel genoeg. En de kast naast het bed deel je met de jongen van bed nummer drie. De onderste twee planken zijn voor jou. Berg daar je spullen maar in op.’

Hij haalde een horloge uit zijn vestzak en tuurde naar de wijzers. ‘Het is twee uur. De meeste kinderen zijn nu naar school. Ik heb van ouderling Swiers gehoord dat jullie de laatste twee weken verzuimd hebben, maar vanaf

morgen gaan jij en je zusjes ook weer gewoon naar school. Begrepen?’

Piet was al klaar met het opbergen van zijn kleding. Hij stond op uit zijn gehurkte houding en zei stug: ‘Ja, meneer.’ School! Daar had hij nu helemaal geen zin meer in.

De jongens die aan het dweilen geweest waren, kwamen nu hun kant op, elk met een emmer aan de hand.

‘Jongelui, dit is Piet, hij komt hier ook wonen, want zijn moeder is gestorven. Stel je eens netjes voor aan Piet.’

De grootste jongen stak het eerst zijn hand uit. Hij had kortgeknipt zwart haar en een lang, smal gezicht. Hij had een kruiperige houding en loenste een beetje. ‘Hallo. Ik ben Jaap.’

Piet schudde onwennig de slappe hand van de jongen. Wat ging dat hier formeel!

Toen stak de andere jongen zijn hand uit. Hij had een korte, gedrongen gestalte, donkerblond sluijk haar en donkere, felle ogen. ‘Hallo, ik ben Bert.’

Zijn handdruk was steviger dan die van Jaap, Piets knokkels kraakten ervan. Ai! Piet deed zijn handen achter zijn rug en masseerde zijn knokkels. Hij nam zich voor voortaan ook maar een stevige hand te geven, voordat de anderen zijn hand tot moes zouden knijpen.

‘Laten jullie Piet maar eens het handenarbeidlokaal zien als jullie de emmers opgeruimd hebben,’ zei de directeur.

‘En breng hem daarna maar weer naar mijn kantoor.’

‘Ja, meneer.’

Daarna verwijderde de directeur zich.

Zodra de man verdwenen was, veranderde de nederige houding van Jaap. Hij rechtte zijn rug en zei: ‘Zo, Pietje, en wat kom jij hier doen?’

Piet keek omhoog in het gezicht van Jaap, die met een sluwe grijns op hem neerkeek.

‘Nou, gewoon... Ik moest hiernaartoe.’ De tranen spron-

gen in zijn ogen. Het zilte vocht brandde tegen de ontstoken randen. Met de mouw van zijn boezeroen veegde Piet langs zijn ogen.

‘Janken? Wij houden hier niet van jankers!’ Jaap gaf hem een stevige duw, waardoor Piet bijna omviel. Hij lachte ruw. ‘Wat een slapjanus!’

Maar Bert herinnerde zich hoe hij zich zelf gevoeld had toen hij hier een jaar geleden kwam. Hij duwde Jaap zijn emmer in de handen en zei: ‘Ruim jij die emmers effe op, dan breng ik Piet vast naar het handenarbeidlokaal.’

Tot Piets stomme verbazing liet die lange Jaap zich gezeggen door de veel kleinere Bert. Hij vermoedde dat dat iets te maken had met de stevige handen van Bert...

In het handenarbeidlokaal waren een paar jongens onder leiding van een magere, pezige man bezig met het vlechten van matten. Hun handen gingen razendsnel heen en weer. Bert liet zien wat er nog meer gedaan werd in het lokaal. ‘Houtsnijwerk, figuurzagen, klompen repareren, van alles. Soms maken we zelf speelgoed voor de kleintjes, dat is leuk werk.’

Ze liepen een poosje rond in het lokaal, tot Jaap zich weer bij hen gevoegd had. Daarna brachten Jaap en Bert Piet weer terug naar het kantoor van de directeur.

‘Heb je alles gezien?’ vroeg deze.

Piet knikte. ‘Waar zijn m’n zusjes en m’n broertje?’ vroeg hij toen.

De directeur stond op. ‘Kom maar met me mee, dan zal ik je dat laten zien. De meisjesslaapzaal is aan het andere einde van de gang en de jongste jongens slapen daar ook, tot ze vier zijn. De eetzaal is wel voor gezamenlijk gebruik, dus je zult je zusjes en je broertje elke dag bij het eten zien.’

De meisjesslaapzaal zag er exact hetzelfde uit als de jongensslaapzaal, met dezelfde bedden, dezelfde dekens, dezelfde kasten. Het enige verschil zat ’m in een hoek van

de zaal, daar stonden een stuk of twaalf ledikantjes. Jobbe dribbelde op zijn korte beentjes naar Piet toe zodra hij hem zag. ‘Piet, Piet!’

Piet ving het ventje op. Het deed hem goed dat Jobbe zo aanhankelijk deed. De stevige armpjes om zijn nek verzachtten enigszins de pijn die hij nu al wekenlang in zijn hart droeg. ‘Hé, Jobbe. Ga jij nu voortaan hier slapen?’

‘Hier slape,’ echode Jobbe. Gretha liet zien op welke bedden zij en Cobie sliepen. Naast elkaar, zag Piet. Even was hij jaloers dat de jongste drie bij elkaar mochten slapen, terwijl hij in z’n eentje tussen al die vreemde jongens moest liggen. Maar toen vermande hij zich. Hij was ten slotte de oudste van hen vieren, hij was al tien, hij was al groot!

Maar ’s avonds bij het slapengaan voelde hij zich helemaal niet groot. Onwennig lag hij tussen de gesteven lakens van het harde bed. ‘Handen boven de dekens,’ had de zuster streng gezegd toen ze kwam kijken of iedereen in bed lag. ‘En ik wil niks meer horen! Welterusten.’

Al snel hoorde hij aan de regelmatige ademhaling van de andere jongens dat die al sliepen. Hijzelf lag nog lang wakker. Door de bovenlichten van de hoge ramen zag hij de sterren aan de donkere hemel. Daar ergens was zijn moeder. Zou ze hem zien? Zou ze weten dat hij nu hier in het weeshuis was? Zou ze verdrietig zijn omdat ze nu niet meer voor hen kon zorgen? Of zou ze nu juichen voor Gods troon? Dat had de dominee gezegd toen hij vlak na moeders dood op bezoek was geweest. Wat gebeurde er eigenlijk met je als je dood was? En de hele dag juichen voor Gods troon, zou ze daar geen schorre keel van krijgen? Ze moest toch altijd al zo snel hoesten als ze haar stem verhief.

Ondanks zijn verdriet moest hij ineens lachen om het

beeld van zijn moeder, die tussen al die juichende engelen stond te hoesten.

Hij draaide zich om en viel in slaap, dromend van een hoestende engel die leek op zijn moeder, en die hem stiekem een knipoogje gaf.

Lieve zus

Een uitzonderlijk familieverhaal

Mia en Bets zijn twee zusjes in een groot gezin in het begin van de twintigste eeuw. Doordat ze beiden een handicap hebben – Mia is zwaar astmatisch en Bets is slechtiend – krijgen ze een speciale band met elkaar.

Die band blijft ook bestaan als Bets na haar lagereschooltijd moet gaan werken, terwijl Mia door haar ziekte aan huis gebonden is. Beide zusjes hebben de wens om te trouwen en moeder te worden, beiden leggen zich erbij neer dat dat voor hen niet is weggelegd.

Dan komen er, mede door de oorlog, omstandigheden waardoor er toch een man een rol gaat spelen in Mia's leven. Door allerlei ontwikkelingen wordt later ook Bets betrokken bij hun relatie. Hoe hecht de band tussen beide zussen is, zal pas blijken als hun levens op een wel heel bijzondere manier met elkaar verweven worden.

Dominique en Marit Uittenhaaghe weten als geen ander hoe bijzonder een zus kan zijn. Tijdens het schrijven van deze roman over het leven van hun moeder, die onlangs op 99-jarige leeftijd is overleden, hebben ze heel nieuwe kanten van elkaar ontdekt. De zussen zijn inmiddels begonnen aan een nieuwe roman.

NUR 344

Zomer & Keuning

www.kok.nl